

คติชีวิตจากเรื่องพระปฏาจารย์เถรี

The Principle of the Life Study of Phra Patacaratheri

พระมหาศกดิ์ศรี ปุณฺณธโร (เชื้อขำนาญ)*

พระมหาดิเดช สติวโร (สุขวัฒน์วิติ), ดร.**

ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน***

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการเรื่อง คติชีวิตจากเรื่องพระปฏาจารย์เถรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติชีวิตทั้งในส่วนของการประสบความสำเร็จ เหตุให้เกิดทุกข์และได้รับความสุขพร้อมทั้งเหตุให้เกิดความสุข

ผลการศึกษาพบว่า คติชีวิตของพระปฏาจารย์เถรีสรุปได้จากการดำเนินชีวิตในลักษณะ ๕ ด้านดังนี้ ๑) เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย คือ เมื่อถึงเวลามีคู่ครองควรที่จะเชื่อฟังคำแนะนำของบิดามารดา ไม่ควรทำตามความต้องการของตนเองเท่านั้น ๒) ต้องหาสามีที่เหมาะสม คือ การเลือกคู่ครองควรทำตามคำแนะนำของบิดามารดาและพิจารณาไตร่ตรองถึงความเหมาะสมแก่ตน เช่นในด้านตระกูล ฐานะ การศึกษาเป็นต้น ๓) ต้องรู้จักความพลัดพราก คือ การดำรงอยู่บนโลกนี้ จำต้องรู้จักความเป็นจริงของชีวิต เมื่อมีเกิด ก็ต้องมีแก่ เจ็บ ตาย ไปตามธรรมดาของสิ่งมีชีวิต ๔) ต้องรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา คือ เมื่อดำเนินชีวิตไปแล้ว หากมีปัญหาเกิดขึ้น จำต้องมีสติ มีปัญญา แก้ปัญหาให้ถูกทางและถูกต้อง ๕) ต้องรู้จักสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม คือ เมื่อตนเองมีปัญหา มีความสามารถมากกว่าคนอื่น ก็ควรที่จะช่วยเหลือคนอื่น สรุปคติชีวิตของพระปฏาจารย์เถรีมีความผิดพลาดการใช้ชีวิตแล้วแก้ปัญหาด้วยปัญญา อันชอบ หาทางออกจากทุกข์ด้วยปัญญา และช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความสามารถของตน

คำสำคัญ : คติชีวิต, คติธรรม, พระปฏาจารย์เถรี

Abstract

This academic paper on the Principle of the life of Phra Patacaratheri had the objectives to study the principle of life in the aspects of the experience of suffering, the cause of suffering, the attainment of happiness, and the cause of happiness.

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

According to the results of the study, the life principle of Phra patacaratheri can be concluded in five aspects: 1) not being a credulous woman, when one has a partner in life, it is necessary to listen to parents' advices rather than following one's own heart; 2) finding an appropriate husband should select a life partner according to parents' advices and by taking into consideration the appropriateness to oneself, such as the aspects of family, status, and education; 3) recognizing the nature of partition, it is necessity to acknowledge the truths of life when living in this world – the fact that birth, old age, sickness, and death are the nature of living things; 4) should solve problems with intellects when one has lived through life and in case problems occur, one should have the consciousness and intellect to solve the problem correctly and precisely; and 5) creating benefits for the society, when one has higher levels of intellect and competence than others. In conclusion, the life principle of Phra Patacaratheri involves making a mistake in life, solving a problem and finding a solution to the suffering with an intellect, and helping other people with one's own ability.

Keywords: Principle of life, Principle of dharma, Phra Patacaratheri

๑. บทนำ

มนุษย์แต่ละคนที่เกิดขึ้นมาบนโลกนี้มีวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน บางคนมีโอกาสใช้ชีวิตในแบบที่ตนต้องการ ในขณะที่บางคนจำเป็นที่จะต้องดำเนินชีวิตในแบบที่คนอื่นต้องการ ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดก็ตามพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็จะเป็นเช่นนี้ มนุษย์ทุกคนกำเนิดบนโลกนี้ด้วยกรรมของตน^๑ และมีการดำเนินไปด้วยผลแห่งกรรมของตนเช่นกัน จะดีหรือไม่ดีก็ตามขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคล ตามความเป็นจริงแล้ว แม้ว่าบางคนมีประกอบกรรมที่ไม่ดี แต่เป็นกรรมดาที่มีความปรารถนาผลที่ดี ทั้ง ๆ ที่ตระหนักดีว่าเมื่อกระทำความผิด ผลของกรรมย่อมส่งผลไม่ดีไปด้วย ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปัพพชิตอภินิหสูตรว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^๒ พระพุทธพจน์นี้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า มนุษย์เราจะดีหรือไม่ก็ตามขึ้นอยู่กับกรรมเป็นปัจจัย หรือการกระทำของตนทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นกรรมในอดีตหรือปัจจุบันก็ตาม

^๑ กम्मสสโกมฺหิ กम्मทายาทอ กम्मโยนิ กम्मพณฺฐ กम्मปฏิสรณฺ ย กम्म กริสฺสามิ กลยาณ วา ปาปก วา ตสฺส ทายาทอ ภวิสฺสามิตฺติ อภินิห พจฺจเวกฺขิตพฺพ; อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๓/๘๒, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๘๔-๑๐๑.

^๒ ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔.

ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติหรือกำเนิด^๓ จึงเป็นข้อสรุปได้ว่า การจะดำเนินชีวิตไปในแนวทางใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ จะมีคติชีวิตเป็นเช่นใด พระพุทธเจ้าจึงสั่งสอนพุทธบริษัทให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายของพุทธบริษัททั้งหลาย เมื่อดำเนินชีวิตไปเพื่อความหลุดพ้นได้ ชีวิตของผู้คนนั้นเรียกว่า “ประเสริฐ” เมื่อเป็นเช่นนั้น การศึกษาคติชีวิตของบุคคลใดก็ตามจึงเป็นเสมือนการเรียนรู้ชีวิตของผู้คน ช่วงชีวิตที่ประสบปัญหาหรือความผิดพลาดก็จะได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ถึงจุดอ่อนของการดำเนินชีวิตเช่นกัน หรือแม้ว่าช่วงเวลาของความสำเร็จในชีวิต จักยังเป็นประโยชน์ต่อการนำไปเป็นแบบอย่างได้เป็นอย่างดี

คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรีประสบกับทั้งช่วงที่ผิดพลาดและที่ประเสริฐ ช่วงชีวิตที่เกิดขึ้นจากความผิดพลาดทำให้ทุกข์ทั้งกายและใจ ฉะนั้นคติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรีจึงมีความน่าสนใจในการที่จะศึกษาถึงสาเหตุของการเกิดความทุกข์และความสุขเพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาชีวิตต่อไป

๒. คติชีวิตตามปญฺญาจาราเถรีวัตร

๒.๑ นิยามความหมาย

คำว่า “คติ” แปลว่า การไป, ทางไป, ความเป็นไป, ทางดำเนิน, วิธี, แนวทาง, แบบอย่าง^๔ มีวิเคราะห์ศัพท์ว่า สุจฺริตฺตํ จฺริตํ กมฺเมเน สดฺเตหิ อุปฺปชฺชวเสน คนฺตพฺพาติ คติ แปลว่า ภูมิอันเหล่าสัตว์จำต้องไปโดยการเข้าถึงด้วยกรรมสุจฺริตฺตํ หรือ จฺริตฺตํ (ของตน) และมีวิเคราะห์อีกบทหนึ่งว่า คจฺฉนฺติ ปวตฺตติ เอตฺถาติ คติ แปลว่า ที่เป็นที่ไป^๕

“ชีวิต” แปลว่า ความเป็นอยู่^๖ มีวิเคราะห์ศัพท์ว่า ชีวนฺติ อนฺเณนาติ ชีวิตํ แปลว่า สิ่งเป็นเหตุให้เป็นอย่างได้^๗

“คติชีวิต” จึงหมายถึงทางดำเนินไปแห่งความเป็นอยู่ ประกอบกับความเป็นไปแห่งชีวิตของพระนางปญฺญาจาราเถรีผู้ประสบทั้งทุกข์และสุขในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นคติชีวิตในปญฺญาจาราเถรีวัตรตามที่พุทธเจ้าตรัสไว้ โดยมุ่งหมายถึงบุคคลผู้ดำเนินชีวิตของตนให้ตระหนักและเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต ซึ่งมีการเกิดขึ้น มีการตั้งอยู่ และมีการดับสลายไป กล่าวคือผู้รู้แจ้งความเกิดและความดับของขันธ ๕

^๓ พ.ส. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๖.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๒๗๑.

๒.๒ ความสำคัญของชีวิต

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของการมีชีวิตไว้ในปฐาจาราเถรีว่า “ผู้เห็นความเกิดดับมีชีวิตดีกว่าผู้ไม่เห็นความเกิดดับ”^๘ เพราะผู้ที่เห็นความเกิดและความดับของชีวิตตามความเป็นจริง กล่าวได้ว่า เป็นผู้เข้าใจความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย ในข้อนี้นางปฐาจาราเกิดความทุกข์เพราะมีตัณหาเป็นเครื่องผูกมัด เนื่องจากตัณหานำไปสู่ภพน้อย ภพใหญ่ ดังปรากฏคำกล่าวเมื่อนางปฐาจาราได้บรรลุพระอรหันต์แล้วกล่าวไว้ว่า “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราก้ทำสำเร็จแล้ว ภาระอันหนักเราก้ปลงลงได้แล้ว ตัณหาที่นำไปสู่ภพ เราก้ถอนได้แล้ว”^๙

ฉะนั้นหนึ่งในความสำคัญของการดำเนินชีวิตคือ ความสามารถของแต่ละบุคคลในการจะถอนตัณหาได้ เนื่องจากตัณหาถือเป็นสมุทัยแห่งทุกข์ทั้งปวง เมื่อรู้ต้นเหตุแห่งทุกข์แล้ว ผู้มีปัญญาจะเป็นผู้ที่มีความพยายามในการฝึกจิตให้หลุดพ้นจากอำนาจของตัณหาทั้งปวง เรื่องราวความเป็นมาของนางปฐาจาราก้เป็นเช่นนั้น ชีวิตเริ่มต้นจากการที่ต้องประสบกับทุกข์เพราะตัณหา สุดท้ายได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม จึงสามารถหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ซึ่งเรื่องราวความเป็นมาของนางปฐาจาราจะถูกกล่าวถึงรายละเอียดในลำดับต่อไป

๓. ความเป็นมาของพระปฐาจาราเถรี

ความเป็นมาของพระปฐาจาราเถรีที่ควรศึกษา ถือเป็นเรื่องราวของเด็กผู้หญิงคนหนึ่งที่ได้กระทำตามความต้องการของตน จนต้องประสบเคราะห์กรรมที่ตนได้ก่อขึ้น พบกับความเศร้าโศกทุกข์ทรมานทั้งกายและจิต แต่สุดท้ายได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดปัญญาหลุดพ้นจากอำนาจของตัณหา เรื่องราวของพระปฐาจาราเถรีสมควรที่จะได้รับการศึกษาวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ต่อบุคคลในปัจจุบันสมัยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีปรากฏในธรรมบทดังต่อไปนี้

๓.๑ ความผิดพลาดของการเลือกดำเนินชีวิต

นางปฐาจาราเป็นธิดาของเศรษฐีผู้ร่ำรวยในเมืองสาวัตถี มีรูปร่างสวยงาม ในเวลานางมีอายุ ๑๖ ปี ตกอยู่ในอำนาจของกามวิตกได้รักกับคนรับใช้ของตน ทั้งสองชวนกันหนีออกจากบ้านเพื่อจะได้ไปใช้ชีวิตตามต้องการของตน มีการวางแผนโดยการปลอมตัวออกจากเมืองนั้น ไปอยู่ ณ เมืองอื่นซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่มีผู้ใดจะสามารถตามหาเจอได้

๓.๒ นางปฐาจารารับผลกรรมของตน

หลังจากที่นางปฐาจาราได้หนีออกจากบ้านไปใช้ชีวิตกับคนใช้ตามความต้องการของตนแล้ว บทเรียนแรกพบว่านางปฐาจารากลับต้องทำทุกอย่างเองด้วยมือ ไม่ว่าจะเป็นการหาฟืน เก็บผัก

^๘ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๑.

^๙ ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๐๗/๔๕๔.

ตำข้าว หรือหุงข้าวด้วยมือตนเองเนื่องจากขาดคนรับใช้ นางได้เสวยผลแห่งการกระทำตามใจของตนเอง ต่อมานางได้ตั้งครรภ์บุตรคนแรก เมื่อยามอายุครรภ์ใกล้คลอดจึงได้ปรึกษากับสามีเพื่อกลับไปคลอดบุตรที่บ้านของบิดามารดา แต่ด้วยเหตุที่สามีมีความวิตกกังวลถึงผลอันเกิดจากความผิดของตน จึงไม่อนุญาต ทำให้นางตัดสินใจหนีสามีไปและคลอดบุตรในระหว่างทาง เหตุการณ์เป็นอยู่เช่นนี้ถึงสองครั้งสองครา แต่ในครั้งที่สองนางได้ประสบภัยพิบัติจนทำให้เกิดการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักทั้งหมดในระหว่างทาง สามีผู้ติดตามนางไปถูกงูพิษกัด ส่วนบุตรน้อยทั้งสองก็อายุสั้นด้วยลูกคนแรกถูกกระแสน้ำพัดหายไป และลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวฉกไป

การประสบเคราะห์กรรมของนางไม่ได้จบเพียงเท่านั้น หลังจากที่นางเกิดสูญเสียทั้งสามีและบุตรน้อยทั้งสองไป นางโศกเศร้าเสียใจแสนสาหัสยิ่ง เดินทางไปโดยหวังที่จะไปพึ่งบิดามารดา แต่กลับทราบข่าวร้ายว่า บิดามารดาและพี่ชายของนางก็ถูกไฟไหม้เสียชีวิตไปแล้วเช่นกัน จึงทำให้นางถึงกับเป็นหญิงบ้า กระทั่งเครื่องนุ่งห่มก็ไม่มีปกปิดร่างกาย เดินโซซัดโซเซไปตามสถานที่ต่าง ๆ แบบไร้ที่พึ่ง แต่ด้วยบุญกุศลในอดีตของนางจึงทำให้นางได้พบพระพุทธรูปเจ้า

๓.๓ นางปฎิหาราได้ที่พึ่งอันประเสริฐ

พระศาสดาทรงเห็นนางผู้มีบุญญาธิการในอดีตกำลังเดินมาแต่ที่ไกล ทรงดำริว่า เว้นเราเสีย ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งของหญิงผู้นี้ได้ไม่มีแล้ว พระองค์จึงตรัสในเวลานางเข้ามาใกล้ว่า “เธอจงกลับได้สติเถิด น้องหญิง” นางกลับได้สติด้วยพุทธานุภาพในขณะนั้น บรรจงแต่งเครื่องนุ่งห่มกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้ากราบทูลถึงภัยพิบัติเกิดขึ้นกับตน

พระศาสดาตรัสตอบโยนว่า “อย่าคิดไปเลยปฎิหารา เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว น้ำตาของเธอผู้สูญเสียบิดามารดาบุตรสามีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า น้ำในสมุทรทั้ง ๔ มีประมานน้อย น้ำตาของคนผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก มีใช้น้อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น เหตุไร เธอจึงประมาทอยู่เล่า”^{๑๐}

พระศาสดาทรงทราบที่นางผู้มีความโศกเบาบางลงแล้ว จึงตรัสเตือนอีกว่า “ปฎิหารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง หรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้ เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อย่อยมไม่มี สำหรับบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น” เมื่อจบธรรมเทศนา นางปฎิหาราเผากิเลสมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่ ตั้งอยู่ในไสยาปัตติผล แม้ชนเหล่าอื่นก็ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีไสยาปัตติผลเป็นต้นตามนางก็มากมาย^{๑๑}

^{๑๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๐๙.

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๐.

๓.๔ นางปฏาจาราเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต

นางปฏาจาราได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในสำนักภิกษุณีปรากฏชื่อว่า ปฏาจารา เพราะนางเปลี่ยนความประพฤติได้ วันหนึ่ง ท่านกำลังเอาหม้อต้กลน้ำล้างเท้า เทน้ำลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่ง แล้วก็ขาด ครั้งที่ ๒ น้ำที่เทลงได้ไหลไปไกลกว่านั้น ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลงได้ไหลไปไกลมากกว่านั้น ด้วยประการฉะนี้ ท่านถือเอาน้ำนั้นนั่นแหละเป็นอารมณ์ กำหนดด้วยทั้ง ๓ แล้ว คิดว่า สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ ไหลไปไกลกว่านั้น ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลมากกว่านั้น

พระศาสดาประทับในพระคันธกุฎี ทรงแผ่พระรัศมีไป เป็นดังประทับยืนตรัสอยู่เฉพาะหน้าของท่านตรัสว่า “ปฏาจารา ข้อนั้นอย่างนั้น เพราะว่าความเป็นอยู่วันเดี๋ยวกดี ขณะเดี๋ยวกดี ของผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี^{๑๒} ของผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์”^{๑๓}

๓.๕ สรุปความเป็นมาของนางปฏาจารา

เหตุการณ์เกิดขึ้น ณ เมืองสาวัตถี นางเป็นลูกสาวมหาเศรษฐีเป็นผู้มีรูปร่างสวยงาม ได้กระทำผิดต่อประเพณี ตกอยู่ในอำนาจกามวิตก หลงรักหนุ่มคนรับใช้ของตน เมื่อบิดามารดาจะให้แต่งงานกับชายที่มีฐานะเสมอกัน จึงได้หนีไปกับชายคนรักเพื่อไปอยู่ตามลำพัง ต่อมานางตั้งครรภ์และปรารถนาจะกลับมาคลอดบุตรที่บ้านของบิดามารดา จึงได้หนีสามีกลับตามลำพัง ในครั้งที่สอง นางถึงกับต้องสูญเสียทั้งสามีและลูกน้อยทั้งสอง สามีถูกงูกัดเสียชีวิต ลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวจับไป ลูกคนโตถูกน้ำพัดไป นางโศกเศร้าเสียใจหวังจะไปพึ่งพาบิดามารดา แต่มาทราบข่าวว่าบิดามารดาและพี่ชายก็ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตทั้งหมดแล้วเช่นกัน

ด้วยสาเหตุนี้ทำให้นางเสียใจจนถึงกับเป็นบ้า แม้กระทั่งเสื้อผ้าที่นุ่มนวลก็หลุดลุ่ย ขาดความรู้สึกตัว ต่อมานางได้พระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ รับฟังธรรมเทศนาปลอบใจจากพระพุทธรูป คลายความเศร้าโศก เกิดความเข้าใจถึงการเกิดและการตาย จนบรรลุโสดาบันได้บวชในพระพุทธศาสนา ต่อมานางได้บำเพ็ญเพียร จากการสังเกตเห็นสายน้ำไหลในขณะเทน้ำล้างเท้า น้ำชั้นที่ ๑ ไหลไปแล้วก็หยุดเปรียบเสมือนบางคนตายในปฐมวัย น้ำชั้นที่ ๒ ไหลไปไกลกว่าชั้นที่ ๑ แล้วก็หยุด เปรียบเสมือนบางคนตายในมัชฌิมวัย น้ำชั้นที่ ๓ ไหลไปไกลกว่าชั้นที่ ๒ แล้วก็หยุด เปรียบเสมือนบางคนตายในปัจฉิมวัย

นางได้เปรียบเทียบความตายกับการไหลไปแห่งน้ำล้างเท้า เข้าใจชีวิตมีการเกิดขึ้น มีการตั้งอยู่ และมีการดับไปตามกาลเวลา พร้อมทั้งเข้าใจการเกิดทุกข์เพราะความยึดมั่นในขันธ ๕ โดยการเข้าใจว่า เป็นของเที่ยง ไม่เป็นทุกข์ เป็นอัตตาตัวตน การมีชีวิตแบบนี้ในขณะนี้ จึงถือว่าเป็นการใช้

^{๑๒} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๑๓/๖๕.

^{๑๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๐-๔๑๑.

ชีวิตที่ประเสริฐ ถึงจะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็ยังดีกว่าผู้ไม่เห็นไม่เข้าใจความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ความตั้งอยู่เป็นธรรมดา ความสิ้นไปเป็นธรรมดา

๔. คติชีวิตของพระปญฺจาจาราเถรี

คติชีวิตของพระปญฺจาจาราเถรีสะท้อนให้เห็นหลายด้าน ไม่ว่าในด้านทุกข์อันเกิดจากความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไป ในด้านความสุข คือโอกาสการได้รับปัญญาจากพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า และในด้านการสร้างประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการศึกษาคติชีวิตของพระปญฺจาจาราเถรี จึงได้กำหนดศึกษา ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย ๒) ต้องหาสามีที่เหมาะสม ๓) ต้องรู้จักความพลัดพราก ๔) ต้องรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา ๕) ต้องรู้จักสร้างประโยชน์ให้สังคม ดังจะได้อธิบายไปตามลำดับ

ด้านที่ ๑ เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย

นางปญฺจาจารา เมื่ออายุ ๑๖ ปี เป็นหญิงมากไปด้วยการกระทำตามใจตนเอง ตามตัณหาของตนเอง ไม่ได้คำนึงถึงความเสียหายอันเกิดขึ้นในอนาคตว่าจะส่งผลอย่างไร แม้ว่าบิดามารดาจะเลี้ยงดุให้อยู่สุขสบายบนปราสาทชั้น ๗ ก็ตาม แต่ยังไม่พ้นที่จะตกอยู่ในอำนาจของกามวิตก ดังนางกล่าวไว้ว่า “เมื่อเจริญวัยเป็นสาวได้ตกอยู่ในอำนาจของวิตกพบบุรุษชาวชนบทผู้หนึ่งแล้วได้ตามไปอยู่กับเขา”^{๑๔} หมายถึง นางปญฺจาจาราไม่ได้เชื่อฟังบิดามารดา ตัดสินใจหนีออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตตามที่ตนต้องการ จึงประสบทุกข์ทั้งทางกาย และทางใจ เพราะเหตุที่เป็นหญิงใจง่าย ปราศรัยที่จะทำตามความต้องการของตนเองเท่านั้น

พิจารณาคติธรรม

เยาวชนในสมัยปัจจุบัน ควรที่จะต้องเรียนรู้การใช้ชีวิตในวัยหนุ่มสาวอย่างถูกต้องและพิจารณาถึงเหตุผล พึงรักษาประเพณีอันดีงามของสังคมไทย ดังคำพังเพยว่า เป็นหญิงจงรักนวลสงวนตัว เป็นผู้มีเหตุผล โดยอาศัยศีลเป็นแนวคิด เพราะสังคมพุทธศาสนามีศีล ๕ เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต เมื่อผิดจารีตประเพณีแล้วผู้นั้นจะดำรงอยู่ในสังคมอย่างสง่างามได้เช่นไร ดังพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศีล ๕ รักษาโลกว่า “หากกระทำการอันไม่เหมาะสมไม่ควรทำผิดกามาเมสุมิจนจาราเข้าแล้ว จะสง่างามและสุขสงบในสังคมได้อย่างไร”^{๑๕} จึงสอดคล้องกับเรื่องราวของพระปญฺจาจาราเถรี โดยท่านไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมของครอบครัวได้อย่างสง่างาม กลับต้องใช้ชีวิตที่เต็มไปด้วยความลำบากเนื่องจากมีอุปนิสัยกระทำตามใจตนเอง

^{๑๔} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๘๙/๔๕๒.

^{๑๕} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), ศีล ๕ รักษาโลก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๑.

สรุปว่าการเรียนรู้คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรนั้นพบว่า คนหนุ่มสาวไม่สมควรละเมิดประเพณีอันดีงาม หลีกเลียงการทำตามใจตนเอง เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ไม่เช่นนั้นแล้ว ก็ประสบกับความทุกข์และเผชิญกับผลลัพธ์ดังเรื่องราวของพระปญฺญาจาราเถร

ด้านที่ ๒ ต้องหาสามีที่เหมาะสม

คติชีวิตในเรื่องการสร้างครอบครัว นางปญฺญาจาราไม่เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของบิดามารดา ในการเลือกคู่ครองที่เหมาะสม โดยความเป็นจริง บิดามารดาได้หาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่นางไว้แล้ว เป็นบุรุษที่มีฐานะเสมอกัน นั้นหมายความว่าถ้านางปญฺญาจาราปฏิบัติตามคำแนะนำของบิดามารดา นางก็จะได้คู่ครองที่มีฐานะเสมอกัน เป็นบุคคลคนผู้มีทรัพย์สมบัติเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองได้ จะไม่พบกับความลำบากในการดำเนินชีวิต หรือประสบกับความทุกข์อันเกิดจากความพลัดพรากและการสูญเสีย

พิจารณาคติธรรม

หนุ่มสาวในยุคปัจจุบันพึงเรียนรู้การเลือกคู่ครอง ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้ที่ต้องการสร้างครอบครัว ก่อนตัดสินใจหรือกระทำการใดๆ ควรเชื่อฟังบิดามารดา อาศัยประสบการณ์ของบิดามารดาในการเลือกคู่ครอง

ข้อธรรมที่กล่าวถึงบิดามารดาว่า ผู้ที่รับการบำรุงจากบุตรธิดาแล้วย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหน้าที่ ๕ ประการ มิห้ามมิให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หากรรยา สามีที่สมควรให้มอบทรัพย์สมบัติไว้ในเวลาอันสมควร^{๑๖} คำว่า หากรรยา สามีที่สมควรให้นั้น พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่า ที่สมควร (ปฎิรูป) คือ สมควรด้วยตระกูล ศีล และรูป เป็นต้น^{๑๗} และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักธรรมของคู่สมรสให้ยึดด้วยหลักธรรมของสมชีวิตรวมว่า “ธรรมที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสมหรือสม่าเสมอกลมกลืนกันอยู่ครองกันยืนยาวด้วยหลัก ๔ ประการ คือมีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน”^{๑๘} แสดงว่า การเลือกคู่ครองให้แก่บุตรธิดานั้น บิดามารดาต้องมีหลักเกณฑ์ของการเลือกคู่ครองในด้านต่างๆ จำต้องพิจารณาถึงตระกูล ศีล รูปร่างตามพระอรรถกถาจารย์กล่าวแล้วยังต้องมีหลักเกณฑ์สำคัญอย่างอื่นทั้ง ๔ ด้านดังกล่าวอ้างอิงมาแล้ว ฉะนั้นบุตรธิดาจึงจำต้องเชื่อฟังคำแนะนำของบิดามารดาในการเลือกคู่ครองให้ เนื่องจากท่านมีประสบการณ์มากกว่าบุตรธิดาแน่นอน

สรุปว่า กรณีการตัดสินใจเลือกคู่ของนางปญฺญาจารา เป็นการตัดสินใจเลือกคู่ตามอารมณ์ความรักที่เกิดขึ้นกับตนเพียงด้านเดียว ไม่ได้คำนึงถึงความถูกต้อง เหมาะสม ไม่ได้อาศัยหลักเกณฑ์พิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิตที่จะดำเนินต่อไป ฉะนั้นการตัดสินใจครั้งสำคัญของชีวิตจำต้องพิจารณาถึงเหตุผล

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๗} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๐๒.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

ประกอบกับอารมณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ควรพิจารณาทางด้านอารมณ์เพียงด้านเดียวเท่านั้น เพราะจำทำให้ผิดพลาดได้ง่ายดังเช่นชีวิตของนางปฏาจารา

ด้านที่ ๓ ต้องเรียนรู้ถึงความพลัดพราก

คติชีวิตของนางปฏาจาราต้องเรียนรู้ถึงความพลัดพราก เมื่อนางปฏาจาราได้ตัดสินใจหนีออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตตามลำพังกับคนรับใช้ของตนแล้ว ถึงคราวที่ตนจะต้องประสบเคราะห์กรรมแห่งความพลัดพรากจากการสูญเสียสามีที่ถูกอสรพิษกัดตายระหว่างทาง การสูญเสียบุตรคนเล็กจากการถูกเหยี่ยวโฉบไป และบุตรคนโตที่ถูกน้ำพัดไป ต่อมาทราบข่าวว่า บิดามารดาและพี่ชาย ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตทั้งหมด การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักย่อมเกิดทุกข์มหันต์ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะปริเทวะทุกขโหมันสอุปายาสเป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^{๙๙} เมื่อนางปฏาจารา ประสบภัยของความพลัดพราก จึงทำให้นางทุกข์ทั้งกายและใจจนถึงเป็นบ้า

พิจารณาคติธรรม

คติธรรมในข้อนี้เป็นการเรียนรู้ในเรื่องความสูญเสียที่เรียกว่า ความพลัดพราก (อุปปีเยหิ สมปโยโค ทุกโข ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข) แล้วทำให้ผู้ประสบกับความพลัดพรากเกิดความทุกข์ขึ้น ผู้ที่เรียนรู้จึงจำต้องทำความเข้าใจว่า ความตายเป็นเรื่องของธรรมชาติ จะเกิดขึ้นเมื่อใด เวลาใด เราไม่ทราบแน่ชัดได้ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่า “ให้เรานึกถึงความตาย เพื่อจะได้ทำตนให้ดีกว่าก่อนตาย ให้รู้จักหน้าที่ก่อนตาย ให้ปฏิบัติหน้าที่ให้เรียบร้อยก่อนตาย ถ้าไม่นึกถึงความตาย ก็จะปล่อยตัวปล่อยใจไปตามเรื่อง สนุกไป กินไป เที่ยวไป เล่นไป ถ้าหากได้คิดถึงความตายบ้าง ชีวิตจะมีค่ามีราคา”^{๑๐๐} ฉะนั้นประโยชน์ของการมีชีวิต คือการใช้ชีวิตให้เป็น ให้ถูกทาง (สัมมาอาชีวะ) เมื่อเกิดสุขหรือทุกข์ขึ้นกับชีวิตก็ต้องรู้ตามความเป็นจริง ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นได้ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ถ้ารู้เท่าทันสิ่งเหล่านั้นก็ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านั้นเหมือนกัน

ด้านที่ ๔ ต้องรู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา

นางปฏาจาราได้ประสบทุกข์กรรมจากการสูญเสียสามี บุตร บิดามารดา และพี่ชาย เสียใจจนเป็นหญิงบ้า เดินเปลือยกายเที่ยวไปตามที่ต่างๆ จนได้ชื่อนานนามว่า ปฏาจารา วันหนึ่งนางได้ฟังธรรมจากพระศาสดาซึ่งแสดงธรรมแก่มหาชนอยู่ พระศาสดาตรัสให้นางได้สติจนมีสติกลับคืนมามีหิริโอตตปเปเกิดขึ้นกลับมาชุ่มห่มผ้า พระศาสดาตรัสถึงบุคคลเมื่อถูกความตายครอบงำแล้ว แม้บุตรบิดามารดาญาติ พวกพ้องจักช่วยได้ไม่ ผู้มีปัญญารู้ความจริงข้อนี้แล้วให้สำรวมในศีล ธิเบศร์ชำระทางไปพระ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๘/๑๑๘.

^{๑๐๐} พุทธทาสภิกขุ-ปัญญานันทภิกขุ, มรณานุสสติ การทำบุญทำกุศลที่สูงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔-๕.

นิพพานเสีย^{๒๑} เมื่อนางฟังและพิจารณาไปตามกระแสแห่งพระธรรมจนทำให้นางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล นางจึงทูลขอบวช ต่อมาไม่นานท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นผู้มีความชำนาญทางพระวินัยปิฎก พระพุทธองค์จึงได้แต่งตั้งให้เป็นผู้เลศทางด้านทรงวินัย

พิจารณาคติธรรม

เหตุแห่งความทุกข์ทั้งกายและจิตของนางปฏาจารานั้น เป็นข้อคิดให้ศึกษาถึงบุคคลผู้ใช้ ปัญญาแก้ไขทุกข์ที่มีทั้งกายและจิต โดยอาศัยการเรียนรู้จากผู้รู้ ไม่ตัดสินใจแก้ไขปัญหาแบบไร้ปัญญา นางปฏาจาราได้ผู้มีปัญญาแก้ไขปัญหาคือ พระศาสดาตรัสสอนให้เกิดปัญญา ให้ทราบถึงความตายนั้นไม่มีใครเป็นที่พึ่งได้แม้แต่ปิตุชนิมิตรเป็นต้น ผู้เป็นบัณฑิตเมื่อทราบความจริงเช่นนี้แล้ว ควรหาที่พึ่งให้ตนเองนั่นคือ จงเป็นผู้มีศีลเป็นที่พึ่ง เพื่อดำเนินไปสู่หนทางพ้นทุกข์คือพระนิพพาน

ด้านที่ ๕ ต้องรู้จักการสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม

นางปฏาจาราบวชในพระพุทธศาสนา เจริญพระกรรมฐานจนพ้นจากอำนาจของความทุกข์ โทมนัส อุปายาส เจริญในพระพุทธศาสนาได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะทางด้านผู้ทรงวินัย เพราะในอดีตชาติท่านได้อิทธิฐานไว้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า ในศาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นผู้พระนามว่า ปทุมุตระ นั้น ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี วันหนึ่งได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงยกย่องภิกษุณีท่านหนึ่งให้เลิศกว่าภิกษุณีทางด้านทรงพระวินัย จึงมีจิตยินดีตำแหน่งนั้น ได้ถวายทานพร้อมทั้งบาตรและจีวรแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน และวันสุดท้ายได้หมอบแทบพระบาทพระศาสดาปรารภว่า ขอให้ท่านได้ตำแหน่งนั้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคตและท่านได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าว่า จะได้รับตำแหน่งนั้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม ได้นามว่า ปฏาจาราเถรี ฉะนั้น^{๒๒} จึงทำให้ท่านได้รับตำแหน่งเลศทางด้านทรงพระวินัย เมื่อท่านเฝ้าหมักเเล่สสันชาแล้ว ยังทำให้ได้คุณวิเศษอีกนั่นคือ ปฏิสัมภี ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ อีกด้วย เพราะได้คุณวิเศษเหล่านี้ จึงทำให้นางได้สร้างคุณไว้ในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นแบบอย่างของผู้ศึกษาและรักษาพระวินัยของพระศาสนา เป็นทั้งแบบอย่างของผู้ทรงคุณวิเศษ เป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังให้ได้คุณวิเศษตามไปด้วย

พิจารณาคติธรรม

การศึกษาคติธรรมของพระปฏาจาราเถรีผู้ที่พ้นจากทุกข์อันเศร้าโศกเสียใจจากการสูญเสียปิตุชน โดยที่สุดได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีรู้จักสร้างประโยชน์ให้ตนเอง คือเจริญวิปัสสนาทำจิตให้พ้นจากกิเลส พ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ นอกจากนี้ยังได้อนุเคราะห์พระศาสนา สร้างประโยชน์นานับประการให้แก่คนรุ่นหลัง นั่นคือการได้กล่าวสอนให้ผู้ที่ประสบความทุกข์ได้หลุดพ้นจากปัญหาและความทุกข์เฉกเช่นตนเอง โดยสามารถจำแนกการสร้างประโยชน์ได้ดังนี้

^{๒๑} ดุราละเยียดโน อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๒๓-๒๔.

^{๒๒} ดุราละเยียดโน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๖๘-๔๗๗/๔๕๐-๔๕๑.

๑. การเป็นแบบอย่างของผู้ทรงวินัย

พระปฎาจารย์เถรีถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลังเพื่อการได้เรียนรู้ในด้านทรงธรรมวินัย เมื่อท่านได้มาบวชเป็นภิกษุณีในพระศาสนาแล้ว ได้เรียนพระธรรมวินัยจนทำให้ตนได้รับความเป็นเลิศกว่าบุคคลอื่น การเรียนรู้ตามพระปฎาจารย์เถรีในการศึกษาข้อวัตรปฏิบัติจริงจึงซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเอง คือ เป็นผู้มีความสง่างามในท่ามกลางผู้มีศีล เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น คือ ทำให้ชนรุ่นหลังได้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการศึกษา อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในด้านการรักษาพระวินัยด้วยเช่นกัน

บัณฑิตผู้เรียนรู้ควรศึกษาพระธรรมและพระวินัยของพุทธศาสนาให้เข้าใจ สำหรับอุบาสกหรืออุบาสิกา ก็ควรศึกษาศีลและรักษาศีลให้มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้นอันเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ผู้ปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในศีลนั้น ย่อมเกิดความสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพราะศีลนำมาซึ่งความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ไม่มีความเสื่อมเสียใดดังปรากฏพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา เบื้องหน้าแต่แตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์”^{๒๓} ฉะนั้นศีลจึงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตทั้งผู้ที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต นางปฎาจารย์เถรีจึงเป็นทิวทัศน์ที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดีในด้านทรงพระวินัย

๒. ความอนุเคราะห์ผู้ที่ประสบทุกข์

เมื่อเสร็จกิจแห่งพระศาสนาด้วยการบรรลุอรหัตผลแล้ว พระปฎาจารย์เถรีได้สั่งสอนอนุเคราะห์คนทั่วไป ได้ตั้งโรงทาน ได้ให้ทานแก่ผู้ยากไร้ ดังเช่นพระจันทาเถรี เมื่อยังไม่ได้บวชในพระพุทธศาสนา ก็ได้รับความอนุเคราะห์ข้าวน้ำจากโรงทานของพระปฎาจารย์เถรี โดยที่สุตพระจันทาเถรีเลื่อมใสในคำสอนของพระปฎาจารย์เถรี จึงได้บวชในพระพุทธศาสนา ท่านบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานบรรลุวิชา ๓ จนได้เปล่งวาจาว่า “ท่านพระปฎาจารย์เถรีนั้นกรุณาข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาต่อท่าน ก็สั่งสอนข้าพเจ้า ประกอบข้าพเจ้าไว้ในประโยชน์อย่างยิ่ง ข้าพเจ้าฟังคำของท่านแล้วได้กระทำตามที่ท่านสอน โอวาทของพระแม่เจ้าไม่เป็นโมฆะเปล่าประโยชน์ข้าพเจ้ามีวิชา ๓ ไม่มีอาสวะ” ฉะนั้นพระปฎาจารย์เถรีได้อนุเคราะห์หมู่ชนผู้มีความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ และทำให้หมู่ชนเหล่านั้นพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง จึงได้คัดสรรในด้านเพื่อแผ่ให้ท่านแก่ผู้ยากไร้ เพราะการจุนเจืออนุเคราะห์กันถือเป็นเมตตาธรรมให้โลกอยู่อย่างเป็นสุข และการให้วัตถุทานถือว่าประเสริฐ แต่การที่นางปฎาจารย์ให้ธรรมทานถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด ด้วยทำให้เกิดการพ้นทุกข์ดังมีพระพุทธพจน์กล่าวไว้ว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”^{๒๔}

๓. คติธรรมด้านอนุเคราะห์ทำตนเป็นแบบอย่าง

คติธรรมของนางปฎาจารย์เถรีในข้อนี้ เกิดจากนางได้อนุเคราะห์หญิงประมาณ ๕๐๐ คน ซึ่งมีความทุกข์ใจเพราะสูญเสียลูกเหมือนกันกับนางปฎาจารย์เถรี เมื่อจะกล่าวธรรมให้หญิงทั้งหลายฟัง

^{๒๓} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

^{๒๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

นางปญฺญาจาราเถรีได้ภาสิตเปรียบเทียบว่า “ท่านไม่รู้ทางของสัตว์ใด ซึ่งมาแล้วหรือไปแล้ว เหตุไฉน ท่านจึงร้องให้ถึงสัตว์ที่มาแล้วนั้นว่า บุตรของเรา” เป็นต้น การที่นางปญฺญาจาราเถรีได้กล่าวเช่นนี้ เพราะหญิงทั้งหลายเหล่านั้น ประสบกับปัญหาสาเหตุแห่งทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจเหมือนกับนาง นางปญฺญาจาราเถรีเกิดความเมตตาหญิงเหล่านั้นจึงได้ชี้แนะแนวทางโดยคำสอนที่ลึกซึ้ง ด้วยเพราะนางเข้าใจความจริงตระหนักดีถึงความรู้สึกอันเกิดจากความสูญเสีย นางปญฺญาจาราเถรีได้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างของหญิงเหล่านั้นด้วยความมุ่งหมายที่จะนำพาให้หญิงเหล่านั้นพ้นจากความเศร้าโศก ดังภาสิตที่หญิงเหล่านั้นกล่าวว่า “ท่านได้ถอนความโศกถึงบุตรของดิฉันผู้ถูกความโศกครอบงำ เท่ากับได้ช่วยถอนลูกศรซึ่งเห็นได้ยาก เสียบติดอยู่ที่หัวใจของดิฉันขึ้นแล้วหนอ”^{๒๕}

ฉะนั้นคติธรรมสำหรับผู้ที่มีประสบการณ์จากความผิดพลาดในชีวิตถือเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลประสบเหมือนกัน เพียงแต่หันหลังให้กับความผิดพลาดนั้น สร้างความถูกต้องด้วยการนำตนให้พ้นทุกข์ด้วยปัญญาที่ถูกต้องทาง ยังจะได้ประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นที่เอาแบบอย่างอีกด้วย

๖. บทสรุป

คติชีวิตของนางปญฺญาจาราได้ข้อธรรมที่ควรศึกษาเรียนรู้ในแง่ของการสร้างความรู้ (วิชา) ให้เกิดขึ้นแทนความไม่รู้ (อวิชา) ใน ๕ ด้านของการศึกษา กล่าวคือ ๑) การไม่เป็นหญิงใจง่าย ๒) การรู้จักหาคู่ครองที่เหมาะสม ๓) การเรียนรู้ถึงความพลัดพราก ๔) การรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา ๕) การรู้จักสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม ทั้ง ๕ ด้านนี้เริ่มต้นจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการดำเนินชีวิตซึ่งยึดตามความต้องการของตนเองอันเกิดจากตัณหาเป็นมูลเหตุ เมื่อตัดสินใจหนีออกจากเรือนมาอยู่กับสามีผู้เป็นคนรับใช้ของตนเองจึงพบกับความลำบากทางกาย จากที่ไม่เคยรับผิดชอบงานใด ๆ ทั้งสิ้น หลังจากที่ได้เข้าใจถึงความผิดพลาดจากการตัดสินใจนี้ จึงคิดที่จะแก้ไขให้ดีขึ้น แต่เพราะตนเองขาดปัญญาไตร่ตรองชีวิตให้รอบด้านจึงเกิดความผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำเล่าถึงขนาดที่ต้องสูญเสียบุตรน้อย ๒ คน และสามี พร้อมทั้งสูญเสียบิดามารดาและพี่ชายด้วยเช่นกัน นางพบกับความเศร้าโศกเสียใจจนเป็นหญิงเสียสติ แต่เพราะกรรมดีจึงส่งผลให้นางได้พบกับพระพุทธเจ้า ได้รับคำแนะนำสั่งสอนจนทำให้ตนพ้นจากทุกข์ด้วยปัญญาของตนและสุดท้ายนางได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่พระศาสนาด้วยการเป็นผู้ทรงพระวินัยพร้อมทั้งทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา อนุเคราะห์ผู้ที่ประสบกับความทุกข์เสมือนกับนางมาโดยตลอด

ฉะนั้นคติชีวิตของนางในตอบต้นสมัยที่เป็นหนุ่มสาว แม้จะผิดพลาดในการตัดสินใจในการเลือกคู่ครองจนต้องประสบทุกข์เศร้าโศกเสียใจถึงขั้นเป็นบ้าเสียสติ สุดท้ายได้รับความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้าทำให้ตนพ้นทุกข์ หลังจากพ้นทุกข์แล้วก็ยังมีโอกาสได้ช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ไปด้วยชีวิตบั้นปลายของนางปญฺญาจาราเถรีจึงได้ชื่อว่า “ชีวิตประเสริฐ”

^{๒๕} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒๑๙.

บรรณานุกรม

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด**

ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๙.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระพุทโธสาจารย์. **วิสุทธิมรรค แปลภาค ๑ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด,
๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี). **ศีล ๕ รักษาโลก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๗.

พุทธทาสภิกขุ-ปัญญานันทภิกขุ. **มรณานุสสติ การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ม.ป.ป..

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.